

УДК 340.13: (339:004)] (100)

А.Т. Проценко,
здобувач МАУП

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРАЇН З РОЗВИНУТОЮ ЕКОНОМІКОЮ

У статті розглядається зарубіжний досвід правового регулювання електронної комерції. Досліджується правове забезпечення електронної комерції на міжнародному рівні в США, Великобританії, інших країнах Європейського Союзу. Визначається вплив досвіду правового регулювання електронної комерції країн з розвинутою економікою на розвиток правового забезпечення електронної комерції в країнах пострадянського простору (РФ, Білорусії, Естонії). Пропонується використання основних позитивних аспектів зарубіжного досвіду правового регулювання електронної комерції в Україні.

Ключові слова: електронна комерція, правове регулювання, правове забезпечення, країни з розвинутою економікою.

В статье рассматривается зарубежный опыт правового регулирования электронной коммерции. Исследуется правовое обеспечение электронной коммерции на международном уровне в США, Великобритании, других странах Европейского Союза. Определяется влияние опыта правового регулирования электронной коммерции стран с развитой экономикой на развитие правового обеспечения электронной коммерции в странах постсоветского пространства (РФ, Белоруссии, Эстонии). Предлагается использование основных положительных аспектов зарубежного опыта правового регулирования электронной коммерции в Украине.

Ключевые слова: электронная коммерция, правовое регулирование, правовое обеспечение, страны с развитой экономикой.

In paper foreign experience of legal regulation of electronic commerce is considered. Legal support of electronic commerce at the international level in the USA, Great Britain, and other countries of the European Union is investigated. Influence of the experience of legal regulation of electronic commerce of the countries of developed economy on the development of legal support of electronic commerce in the countries of the former Soviet Union (the Russian Federation, Belarus, Estonia) is defined. The use of the main positive aspects of foreign experience of legal regulation of electronic commerce in Ukraine is offered.

Keywords: electronic commerce, legal regulation, legal support, countries with developed economy.

За останні десятиліття відбувся серйозний зсув у розвитку інформаційних технологій, одним з результатів якого стало створення мережі Інтернет. Це подія вплинула на всі сфери суспільного життя. З позиції правової науки якісної еволюції в суспільних відносинах, здавалося б, не сталося: юридична природа угоди купівлі-продажу не змінюється від того, як буде зроблений акцепт оферти – усно або шляхом пересилання повідомлень електронною поштою, проте практика показала, що наявні юридичні механізми часто не підходять для ефективного регулювання відносин, що виникають і реалізуються із застосуванням нових технічних

засобів. Гостроту проблеми відчули в першу чергу розвинені країни, оскільки електронна комерція активно розвивається саме там. Відсутність законодавчих норм, що дозволяють врахувати специфіку інтернет-бізнесу, вилилася в серйозні податкові втрати, які у світлі триваючого буму електронної комерції обіцяють збільшуватися. Тому заходи по вирішенню цього питання стали вживатися в першу чергу Сполученими Штатами Америки та країнами Європейського Союзу. У цих державах було проведено реформи законодавства, спрямовані на усунення прогалин у правовому регулюванні електронної комерції. На сьогодні в цих країнах є значний пласт нормативних актів, спрямованих на врегулювання відносин електронної комерції.

Розвиток електронних технологій, цифрової техніки, комп'ютеризація законодавчо призвели до розповсюдження електронної комерції і в Україні. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває необхідність правового забезпечення такої комерції, для чого необхідно проаналізувати зарубіжний досвід такого забезпечення, а враховуючи прагнення України до Євросоюзу, особливу увагу необхідно приділити досвіду правового регулювання електронної комерції в країнах з розвинутою економікою.

Першим кроком у галузі розвитку міжнародного права щодо регулювання електронної комерції став прийнятий Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 30 січня 1997 року Типовий закон “Про електронну торгівлю” (так званий Типовий закон ЮНСІТРАЛ). Цей документ є рамковим, рекомендаційним і призначений, у першу чергу, для застосування державами як основи розробки національного законодавства. Зазначений міжнародний документ заклав правові засади діяльності у сфері електронної торгівлі; дав визначення основним поняттям, таким як електронний документ, електронний документообіг, електронний підпис, автор електронного документа, інформаційна система; визнав юридичну і доказову силу за документами в електронній формі; визначив вимоги щодо електронного підпису як засобу підтвердження достовірності і цілісності електронного документа [1].

У розвиток Типового закону “Про електронну торгівлю” держави-учасниці ООН розробили проект міжнародної Конвенції “Про електронні угоди”, основним завданням якої є вироблення єдиних і обов'язкових правил встановлення порядку укладення електронних угод та їх виконання. Ця Конвенція покликана перевести відносини у сфері міжнародної електронної торгівлі на якісно новий – вищий рівень розвитку. Вона встановлює основні принципи, яких повинні дотримуватися держави при регулюванні відносин, пов'язаних з електронною торгівлею. Це, насамперед:

- необхідність усунення в національних законодавчих системах країн правових норм, що суперечать цій Конвенції і перешкоджають укладенню угод в електронному вигляді;

- встановлення принципу автономії волі сторін, тобто сторони вільні самостійно визначати спосіб підтвердження достовірності угоди;

- проголошується принцип “технологічної нейтралізації” правових норм, що передбачають порядок визначення дійсності електронних документів, тобто методи електронного підтвердження достовірності документа не повинні цілковито прив'язуватися до технологічних рішень;

- встановлюється режим найбільшого сприяння в країнах-учасницях Конвенції щодо всіх сторін електронного договору з метою усунення перешкод для здійснення електронних операцій, недопущення будь-яких форм дискримінації, надання учасникам рівних прав на судовий захист [2, с. 59–60].

Країнами Європейського Союзу урегульована діяльність провайдерів та інших постачальників інформаційних послуг; встановлено принцип, що виключає

необхідність одержання попередніх санкцій чи дозволів для здійснення діяльності подібних організацій; встановлені правила відповідальності провайдерів та інших інформаційних посередників; визначені умови, за яких за вимогою національних органів судової влади на ці організації може бути покладено обов'язок контролю і пошуку фактів або обставин, які вказують на незаконність діяльності. Досить детально врегульований механізм укладення електронних договорів, визначені вимоги, яким вони мають відповідати, встановлені правила визначення моменту укладення контракту.

При цьому компанії, які займаються електронною комерцією, відповідальні тільки за дотримання законів своїх країн. У національних законодавствах цих країн встановлені вимоги, яким повинні відповідати засоби електронного цифрового підпису, визначені принципи їх застосування, врегульована діяльність сертифікаційних центрів, визначений порядок надання сертифікаційних послуг.

Глави урядів та держав країн Європейського Союзу проголосили стратегічне завдання для європейської економіки найближчими роками перетворитися на "найбільш конкурентноздатну побудовану на знаннях динамічну економіку у світі". Прийняті рішення орієнтували уряди країн ЄС на швидкий розвиток економіки, побудованої на ефективному застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі Internet. Підсумком відповідної ініціативи було прийняття програми "Електронна Європа" у червні 2004 року.

На саміті країн Великої вісімки, який проходив у 2004 році, одним з головних розглядалося питання погодженого формування глобального інформаційного суспільства і розвитку електронної комерції. Там були визначені ключові напрями світового економічного розвитку в XXI столітті [3].

Поряд з міжнародним правом, активно розвивається і національне законодавство окремих країн світу, де прийняті різні закони, що регулюють діяльність у сфері Internet. Особливо успішно в цьому напрямі вели роботу Сполучені Штати Америки, де вже зараз прийнято 12 федеральних законів щодо регулювання відносин у мережі Internet.

Перші системи електронної комерції з'явилися у США ще в 60-х роках минулого століття. Застосовувалися вони, в основному, транспортними компаніями для замовлення квитків, а також для обміну даними між різними службами при підготовці рейсів. Спочатку електронна комерція велася по мережах, що не входять у Internet. Для цього були створені стандарти електронного обміну даними між організаціями (Electronic Data Interchange, EDI) – набір правил електронного оформлення типових ділових документів: замовлень, накладних, митних декларацій, страхових форм, рахунків тощо. До кінця 60-х років у країні вже існувало чотири індустріальних стандарти для обміну даними в системах управління авіаційним, залізничним і автомобільним транспортом. Оскільки така множинність не сприяла розвитку економіки для об'єднання форматів, був створений спеціальний Комітет узгодження транспортних даних (Transportation Data Coordination Committee, TDCC). Його розробки лягли в основу нового EDI-стандарту ANSI X.12.

Приблизно в ті ж роки аналогічні події відбулися й в Англії, хоча в цій країні головною сферою застосування EDI був не транспорт, а торгівля. Вироблений тут набір специфікацій Tradacoms був прийнятий Європейською економічною комісією ООН (United Nations Economic Commission for Europe, UNECE) як стандарт обміну даними в міжнародних торгових організаціях. Цей набір форматів і протоколів називається GTDI (General-purpose Trade Data Interchange).

У 80-х роках почалися роботи з об'єднання європейських і американських специфікацій. На базі GTDI міжнародна організація по стандартизації ISO

сформувала новий стандарт Electronic Data Interchange for Administration, Commerce and Transport (EDIFACT, ISO 9735), що використовує як транспортний протокол електронної пошти X.400.

Оскільки ключем до інформаційного суспільства є комунікаційні системи, поєднані з розвиненими інформаційними технологіями, ситуація у сфері “заочних” покупок стала якісно змінюватися з поширенням Internet як глобального середовища інформаційної взаємодії користувачів один з одним. У 1996 році, коли кількість користувачів Internet у світі за різними оцінками досягла 50-60 млн осіб (нині лише в США понад 100 млн осіб), операцій з електронної торгівлі було зроблено на 300 млрд доларів. У 1999 році цей показник збільшився до 1,1 трлн доларів, у 2003 році – до 2,3 трлн доларів.

Нині в США 64 % малих підприємств є розробниками власного інтерактивного сайту і близько 2/3 американських компаній планують підключитися до цього процесу. Крім того, ця сфера забезпечила робочими місцями понад 2,5 мільйона американців, насамперед, за рахунок таких спеціальностей, як програмісти і сервіс-провайдери [4].

У Великобританії зростання життєвих стандартів і тверда конкуренція серед провайдерів Internet-послуг забезпечують поступове збільшення кількості користувачів. Нині понад 10% англійців вдаються до послуг Internet-банків. У країні на досить високому рівні знаходиться реклама комп’ютерної комерції, здійснюються різні опитування, експрес-дослідження, пов’язані з цією проблемою. Зокрема, результати дослідження, проведеного банком Barclays, показали, що понад 50 % покупців надають перевагу Internet-магазинам через небажання спілкуватися з людьми. Вони вважають, що головною особливістю on-line купівель є відсутність необхідності говорити з будь-ким. Опитування, проведене серед клієнтів Internet-магазинів, засвідчило, що купівлі в Internet до того ж заощаджують до 64 годин на рік, що еквівалентно 7 суботам, проведеним на ринку чи в магазині [5].

Досвід правового регулювання електронної комерції зарубіжних країн з розвинутою економікою широко застосовується країнами пострадянського простору та країнами з економікою, що розвивається – Чехією, Польщею, Угорщиною, Сінгапуром. У цих державах інформаційна підтримка бізнесу – одна з найважливіших складових трансформації економічної політики, спрямованої на розвиток конкуренції. Суть процесу полягає в утворенні органічного зв’язку національної інформаційної інфраструктури з економікою країни.

Особливо цікавий досвід Естонії, де відкрита і ліберальна економічна політика і відповідне законодавство привели до швидкого перетворення економіки та суттєвого припливу іноземних інвестицій, загальний обсяг яких з 1991 року сягнув 3 млрд дол. США. Це поставило Естонію на третє місце за обсягом інвестицій на душу населення (слідом за Угорщиною і Грецією) серед країн Центральної і Східної Європи. Близько 60 % ВВП Естонії – дохід від експортних операцій. Вступ Естонії до Всесвітньої торгової організації забезпечив країні вихід на ринок з 600 мільйонами потенційних покупців [6].

Отримавши незалежність у 1991 році, Естонія успадкувала разом з нею застарілу телефонну систему. Сьогодні в країні вже створені найсучасніші телекомунікаційні мережі, а рівень комп’ютерної грамотності громадян вищий ніж у багатьох західноєвропейських державах. Цільова політика уряду і готовність населення приймати нові технології вивели Естонію на лікуючі позиції у сфері інформаційних технологій. Послідовна лібералізація телекомунікаційного ринку, розпочата кілька років тому, сприяла поліпшенню якості і зниженню цін на ці послуги.

Нині Естонія очолює список користувачів Internet у Центральній і Східній Європі. За числом мобільних телефонів на душу населення Естонія займає одне з провідних місць у Європі. Своїм політичним курсом і інноваційними ініціативами естонський уряд допомагає компаніям зробити сектор інформаційних технологій одним з найзростаючих у країні. Уряд ініціює деякі програми, включаючи інноваційну програму Tiger Leap (стрибок тигра). Це проект створення національного інформаційного суспільства, що гарантує кожній естонській школі підключення до Internet. Водночас по всій країні створені Public Internet Access Points (місця суспільного доступу до Internet) для того, щоб зробити мережу доступною кожному естонцю.

Крім політики загальної інфраструктури, уряд гарантує розвиток законодавчої бази. Новий закон про легалізацію цифрових підписів продовжить трансформацію способів ведення бізнесу в цій країні [7, с. 64].

У Росії правове регулювання електронної комерції здійснюється рядом нормативних документів: законами Російської Федерації “Про електронний цифровий підпис”; “Про інформацію, інформатизацію та захист інформації”; Федеральним законом “Про електронну торгівлю”; законами “Про електронний документообіг”; “Про національну платіжну систему”; Федеральним законом “Про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації з питань підпорядкування обміну інформацією з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж”; Указом Президента Російської Федерації від 3 квітня 1995 року № 334 “Про заходи з дотримання законності в сфері розробки, виробництва, реалізації та експлуатації шифрувальних засобів, а також надання послуг у сфері шифрування інформації”; Постановою Уряду Російської Федерації від 24 грудня 1994 року № 1418 “Про ліцензування окремих видів діяльності”.

Цивільний кодекс Російської Федерації у п. 2 ч. 1 ст. 160 допускає застосування при укладенні угод електронно-цифрового підпису у випадку та в порядку, передбачених законом, іншими правовими актами або угодою сторін. Листом Вищого арбітражного суду Російської Федерації від 24 квітня 1992 року К-3/96 дається роз’яснення щодо можливості приймати у справах, що розглядаються, як докази документи, завірені електронним підписом (печаткою) типу “ЛАН Крипто”. Вищий арбітражний суд Російської Федерації також висловив думку, що при підтвердженні юридичної сили документа електронним цифровим підписом, останній може визнаватися як доказ у справі, що розглядається арбітражним судом (лист від 07 червня 1995 року СІ/03-316) [8].

Це підтверджує той факт, що без правового регулювання Internet-економіка повноцінно розвиватися не може.

Але в останні роки в Росії спостерігається все більш активна спроба з боку уряду та законодавців взяти інформаційне поле під жорсткий контроль, ввести цензуру та навіть реєстр “блогерів”. Так, після введення в дію з 01.08.2014 р. Федерального закону “Про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації з питань підпорядкування обміну інформацією з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж”, кожен блогер, що має на своєму блозі, соціальній сторінці, персональному сайті і так далі відвідуваність більше 3000 користувачів, зобов’язаний вказати на своєму блозі своє ім’я, прізвище та адресу електронної пошти для можливих повідомлень/попереджень юридичного характеру. Цей сайт і сама людина потрапляє в реєстр популярних блогів. Також автор сайта зобов’язаний перевіряти достовірність розміщеної інформації, виконувати правила передвиборної агітації, не поширювати відомостей про приватне життя громадян, а також екстремістські матеріали, зазначати вікові обмеження для користувачів.

Далі серед пунктів зазначеного вище закону є такі:

1. Фізична або юридична особа зобов'язана в порядку, встановленому Урядом Російської Федерації, повідомити уповноважений державний орган про початок здійснення діяльності з організації розповсюдження інформації і (або) обміну даними між користувачами в мережі "Інтернет";

2. Фізична або юридична особа, що організує розповсюдження інформації і (або) обмін даними між користувачами в мережі "Інтернет", зобов'язана зберігати інформацію про приймання, передачу, доставку та обробку голосової інформації, письмового тексту, зображень, звуків або будь-які дії, вчинені користувачами при поширенні інформації і (або) обміну даними, протягом шести місяців з моменту закінчення таких дій.

Але, з практичної точки зору, ці вимоги є непотрібним навантаженням на інтернет-бізнес в Росії та за її межами, перш за все, в країнах СНД (як для малого бізнесу, так і для великого інтернет-бізнесу). Адже вимоги цього закону стосуються кожного, хто реєструє сайт в доменній зоні "ru" та (або) розміщує його у хостинг-провайдерів, що мають сервери в цій країні.

Подібні вимоги гальмують розвиток ІТ-бізнесу в Росії і демотивують створення нових Російських інтернет-компаній/проектів.

Пункт перший вимог є абсолютно зайвим, адже реєстратори доменів вже за фактом вимагають паспортні дані при реєстрації домену. Реєстратори доменів зобов'язані на вимогу влади надавати інформацію про власника домену. Ця вимога буде демотивувати створення нових інтернет-проектів.

Пункт другий вимог є надмірним навантаженням на власників інтернет-проектів, оскільки записувати абсолютно всі дії користувачів (особливо при великій відвідуваності) за останні шість місяців буде вимагати зберігання величезних обсягів інформації, що у свою чергу, тягне за собою суттєве збільшення витрат. Це може сильно вплинути на рентабельність інтернет-бізнесу в Росії і як наслідок демотивувати творців нових інтернет-проектів.

Основу розвитку білоруського законодавства у сфері Internet заклав прийнятий у вересні 1995 року Закон Республіки Білорусь "Про інформатизацію". Сферою дії цього Закону є правовідносини, що виникають у процесі формування і використання документованої інформації; створення інформаційних технологій, автоматизованих чи автоматичних інформаційних систем і мереж. Закон визначає такі поняття, як дані, документована інформація, інформаційний ресурс, інформаційна мережа, інформаційна продукція, інформаційні послуги.

У січні 2000 року Парламент Республіки Білорусь прийняв Закон "Про електронний документ" – основний правовий акт, який безпосередньо регулює суспільні відносини в Internet. Закон встановлює правові основи використання електронних документів, завірених електронним підписом, визначає основні вимоги, яким вони повинні відповідати, а також права, обов'язки і відповідальність учасників електронного документообігу.

У Цивільному кодексі Республіки Білорусь міститься ряд статей, що визначають порядок укладення електронних угод. Так, зокрема, ст. 161 дає визначення письмової форми угоди і надає право сторонам при здійсненні угод застосовувати засоби електронно-цифрового підпису, або іншого аналога власноручного підпису в порядку, передбаченому законодавством або угодою сторін. Ст. 404 Цивільного кодексу Республіки Білорусь встановлює, що договір у письмовій формі може бути укладений шляхом складання одного документа, підписаного сторонами, а також шляхом обміну документами за допомогою поштового, телеграфного, телетайпного, електронного чи іншого зв'язку. Порядок використання електронних

документів у банківській сфері урегульований різними постановами Національного Банку Республіки Білорусь, а також частково урегульований Банківським кодексом Республіки Білорусь, де в ст. 239 прирівнюється письмова й електронна форми платіжних інструкцій.

Білоруське процесуальне законодавство прирівнює документи, отримані за допомогою електронної, обчислювальної та іншої техніки, або отримані за допомогою факсимільного, електронного чи іншого зв'язку до інших письмових доказів, за умови їх належного оформлення і можливості перевірити їх вірогідність (ст. 192 Цивільно-процесуального кодексу і ст. 68 Господарсько-процесуального кодексу Республіки Білорусь). У цілому, можна констатувати, що білоруське законодавство в Internet йде шляхом розвитку і поступового вдосконалювання, охоплюючи правовим регулюванням усі нові сфери суспільних відносин.

Отже, досвід правового регулювання електронної комерції в країнах з розвинутою економікою широко використовується в країнах пострадянського простору та країнах з економікою, що розвивається, і може бути використаний в Україні. Аналіз правового регулювання електронної комерції в Україні з використанням зарубіжного досвіду може стати предметом подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Эвод И.* Электронная коммерция. Практическое руководство : пер. с англ. / И. Эвод. – СПб. : ООО “ДиаСофтЮП”, 2002. – 608 с.
2. *Бабкин Ф.В.* Электронная коммерция и новые организационные формы компаний / Ф.В. Бабкин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 1. – С. 67–88.
3. *Скиба О.Д.* Правовое регулирование электронной коммерции в международном праве / О.Д. Скиба // Молодой ученый. – 2014. – №11.1. – С. 58–62.
4. Selected Tax Policy Implications of Global Electronic Commerce. Department of the Treasury Office of Tax Policy. November, 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ustreas.gov/offices/tax-policy/library/internet.html>.
5. The Internet Tax Freedom Act, Public Law 105 – 277 of October 21, 1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecommercecommission.org/ITFA.Htm>.
6. *Ильичев С.К.* Особенности налогообложения в сфере электронной коммерции / С.К. Ильичев. – М. : Маркет ДС, 2004. – 188 с.
7. *Попов В.М.* Глобальный бизнес и информационные технологии. Современная практика и рекомендации / В.М. Попов, Р.А. Маршавин, С.И. Ляпунов ; под ред. В.М. Попова. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 266 с.
8. *Тедеев А.А.* Электронная коммерция (электронная экономическая деятельность). Правовое регулирование и налогообложение : дис. ... док. юр. наук : 12.00.14 / А.А. Тедеев. – М., 2002. – 237 с.

Отримано 09.04.2015